

TC.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ YÜKSEK LİSANS
TÜRKİYE’DE SİYASAL PARTİLER DERSİ
MAKALE İNCELEMESİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Halil Mutioğlu

Hazırlayan: Sezer MEMİŞ

ADALET PARTİSİ’NİN BİRİNCİ DÖNEMİ: 1961-1971

Cemal Fedayi

A. Yayın Künyesi

Yayın Yeri: Muhafazakâr Düşünce Dergisi

Sayı: 57

Yayın Dönemi: Temmuz - Aralık 2019

Muhafazakâr Düşünce ulusal hakemli bir dergidir. Yılda 2 sayı yayımlanır ve Türkçe ve İngilizce makalelere, çevirilere, analizlere ve kitap değerlendirmelerine yer vermektedir. Dergide yayınlanan makalelerden yazarları sorumludur. Yayımlanan makaleler EBSCOhost tarafından taranmakta ve makalelerin İngilizce özetleri indeksin servisinde yer almaktadır.

B. Yazar Özgeçmişi

1967 Gaziantep doğumludur. Lisans eğitimini İÜ SBF’de tamamlamıştır. Yüksek Lisansını Kırıkkale Üniversitesi’nde ve doktorasını Hacettepe Üniversitesi’nde tamamlamıştır. 2011 yılında doçent, 2016 yılında profesör olmuştur. Halen Kırıkkale Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı olarak görevine devam etmektedir.

Kitapları:

1. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Nasıl Geçildi; Kadim Yayınları, 2012
2. Siyaset Bilimi; Kadim Yayınları, 2015
3. Siyaset Biliminin Temel Kavramları; Kadim Yayınları, 2021
4. Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sol Siyaset; Kadim Yayınları, 2016
5. Türkiye’de Sağ Siyaset; Kadim Yayınları, 2020
6. Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Siyasal Sistemin Sorunları; Kadim Yayınları, 2021
7. Siyaset Bilimi: Temel Konular - Kurumlar ve Sorunlar; Kadim Yayınları, 2021
8. Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyaset, Toplum ve Kültür; Kadim Yayınları, 2022

C. Makale İçeriği

Yazar bu çalışmasında Adalet Partisi'nin kuruluşu ve ilk dönemini (1961-71) incelemiştir. Adalet Partisi, DP'nin devamı niteliğinde bir parti olarak kurulmuştur. İlk yıllarda pasif bir politika takip etmiştir. Cemal Fedayi'nin anlatımına göre; AP'nin tek başına iktidarda olduğu 1965-69 döneminde, iktisadi alanda ilerlemeler olmuştur. Siyasi ve sosyal alanda ise istikrar yakalanmıştır. Bu dönemde ordu ile ilişkilerde ılımlı bir yol takip edilmiştir.

AP, 1969 yılından itibaren hem siyasal hem de sosyal zeminde güç kaybetmiştir. Sosyo-ekonomik yapıdaki değişimlerin de etkisiyle 1970 yılından itibaren her alanda huzursuzluklar ve istikrarsızlıklar yaşanmıştır. Demirel liderliğindeki hükümet, önce sayısal üstünlüğünü, sonra da siyasi ve sosyal üstünlüğünü kaybetmiştir. İçine girilen olumsuz süreç 12 Mart 1971 tarihli darbe ile sonuçlanmıştır.

Yazar çalışmasında Adalet Partisi'nin tarihini iki dönemde incelenebileceği varsayımından hareket etmiştir. Birinci dönem kuruluştan (1961), 12 Mart 1971 darbesine kadar geçen dönemdir: 1961-1971. İkinci dönem ise 12 Mart darbesinden sonra başlayıp (1971), 12 Eylül 1980 darbesine kadar geçen dönemdir: 1971-1980. Yazar çalışmasında AP'nin birinci dönemini incelemiştir. İnceleme daha çok AP'nin tek başına iktidar olduğu 1965-1971 dönemi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bu çerçevede Fedayi, çalışmasını giriş ve sonuç bölümleri hariç olmak üzere on adet alt başlıktan müteşekkil olarak sunmuştur.

1. Adalet Partisi'nin Kuruluşu ve İlk İcraatları

Bu bölümde 27 Mayıs müdahalesinin ardından, sağda toparlanma çalışmaları çerçevesinde 1961 yılında Emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala başkanlığında, Adalet Partisi'nin kuruluşu anlatılmaktadır. Yazar, dönemin baskıcı cuntası sebebiyle partinin fazla propaganda faaliyetlerine girişmediğini, Gümüşpala'nın sönük bir lider olduğunu, ancak buna rağmen girdiği ilk seçim olan 1961 Genel Seçimlerinde partinin CHP'nin ardın ikinci parti olarak çıktığını belirtmektedir. CHP ile kurulan kısa süreli koalisyon hükümetinin af konusu sebebiyle yıkılmasının ardından toplumda AP'nin kapatılan Demokrat Parti'nin devamı olduğu algısının oluştuğunu Gümüşpala'nın 1964 yılında “anı ve şüpheli ölümü” sebebiyle partide liderlik yarışının başladığını belirtmektedir.

2. Demirel'in Genel Başkanlığı ve İlk İcraatları

Demirel'in Adalet Partisi'nin kuruluşu sürecinde aktif olarak yer almadığı ancak partinin çekirdek kadrosuyla yakın ilişki içinde olduğu belirtilirken, 1963 yılında baskılar ve AP Genel Merkezi'ne yapılan saldırıların ardından partiden istifa ettiği de kaydedilmektedir. Burada Demirel ve parti yönetimi arasında sürtüşme olduğu öne sürülmekte, istifanın ardından partinin ikinci adamlık mevkiine Sadettin Bilgiç'in geçirildiği ve dolayısıyla başkanlık yarışında önemli bir avantaja sahip olduğu vurgulanmaktadır.

Ancak basının, iş dünyasının ve “cihet-i askeriye” Demirel'den yana oldukları, hatta cumhurbaşkanı Gürsel'in de Demirel'e daha ılımlı baktığı, bu kesimlerin Bilgiç'i gerici ve dinci olarak gördükleri ileri sürülmektedir.

Bu destekle Demirel'in genel başkan seçilmesinin ardından otoritesini ve şöhretini arttırmak adına CHP'nin azınlık hükümetini devirmek için diğer partilerle işbirliği yaptığı, bunun sonucunda 1965 bütçe görüşmelerinde CHP programının güvenoyu alamamasını sağlayarak hükümeti düşürdüğü belirtilmekte ve bu konu Fincancıoğlu'ndan yapılan alıntıyla “ilk milliyetçi cephe” olarak adlandırılmaktadır.

3. Adalet Partisi'nin Tek Başına İktidarı: 1965 Seçimleri

Bu bölümde yazar Demirel yönetiminde AP'nin 1965 seçimlerine girişini ve büyük başarısını anlatmaktadır. Seçim başarısının ve özellikle Demirel tipolojisinin etkililiğini tanımlamakta, onun Menderes'ten farklı olarak gerçek anlamda halk tipi bir politikacı olduğu, etkili bir iletişim becerisine

sahip olduğu hatta Tanzimat'tan beri süregelen “asker-bürokrat aydın” tipinden farklı olduğunu, kaynak göstererek ileri sürmüştür. Demirel bir yandan eski DP mirasına sahip çıkmak için azami gayret sarf ederken, diğer taraftan da halkın kolay anlayacağı sloganlar üreterek seçmenin gönlünü kazanmıştır. Konuşmalarında uzlaştırıcı ve orta yollu bir söylem tutturmuştur. Demirel seçim konuşmalarında milli sorunların yanı sıra mahalli sorunlara da vukufle temas etmeyi bilmiştir. Bu bilgiler ışığında yazar Demirel'i ABD siyaset bilimcilerinin tanımıyla “Grossroots” (tabandan) politikacı olarak sunmaktadır.

4. Birinci Demirel Hükümeti: 1965-1969

Yazara göre Demirel, başbakan olarak çoğunluğu temsil etmesine rağmen, temkinli ve tedbirli bir politika takip etti. Henüz askeri vesayet devam ettiği için askerleri kızdıracak icraatlardan uzak durdu. Yine, askerlerin tasvip ettiği bir lider olan İnönü'yü de ihmal etmedi. Önemli konularda onu bilgilendirdi. Onunla sert tartışmalara girmekten uzak durdu. Demirel başbakanlığı boyunca, siyasi tartışmalardan daha çok ekonomiye ağırlık verdi. Fedayi, ordu ile ılımlı politikalar güdülmesine örnek olarak Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanlığına seçilmesini göstermektedir.

Ancak yazara göre Adalet Partisi'nin “orduyla barışma” adına, orduyu gözetim ve denetim dışında tutarak tarafsızlaştırma politikası izlemesi, istenmeyen sonuçlara da yol açmıştır. AP, orduyu CHP'nin tarafını tutmaktan ya da Aydemir tarzı bir politizasyondan vazgeçirmek amacıyla bir tarafsızlaştırma politikası izlemişti. Ancak bu defa da ordu içinde Sol Kemalizm ve buna karşıt görüşlerin çarpıştığı bir ideolojik iklim serbestçe oluşmuştur. Böylece tarafsızlık bir yana, ordu içinde iktidar için yarışan cuntalar türemiştir.

Yine de yazar bu dönemi görece başarılı bulmaktadır. Ona göre Adalet Partisi tek başına iktidar olduğu dönemde, kendi ekonomik anlayışı çerçevesinde, ülkede yapılabilecek en akıllı ve temkinli iktidarı kurmuş ve netice alınamayacak konularda ısrarcı olmamıştır.

5. AP'nin İç Dengeleri ve Sorunlar

Cemal Fedayi, 1965 itibarıyla Adalet Partisi'nin ülkenin en büyük kitle partisi durumunda olduğunu, ancak içinde farklı kesimleri barındıran bir koalisyona dayandığını vurgulamaktadır. Bu koalisyonda ticaret burjuvazisi, Anadolu eşrafı, büyük toprak sahipleri, esnaf ve küçük zanaatkarlar bulunmaktaydı. Bu yüzden Demirel, mesaisinin büyük bir kısmını bu işe harcıyordu. Demirel'in amacı, partiye yeni bir kimlik kazandırarak, birlik ve beraberliği tüm kesimlerin paylaşabileceği bu kimlik etrafında sağlamaktı. Fedayi'ye göre; Demirel, partisinin tam denetimini 29 Kasım 1968'de toplanan 4. Büyük Kongre'de ele geçirebilmiştir. Bu durum, Demirel açısından olumlu bir gelişme olarak görülebilir ancak Demirel'in parti içinde tek otorite haline gelmesi, parti içindeki muhalif kesimleri ayrılma yönünde harekete geçirmiştir. Demirel, bütün uğraşlarına rağmen partiden kopmaları önleyememiştir.

Yazar ayrıca dönemin koşullarında muhafazakâr tabandan iki yeni hareketin doğduğunu, Milli Nizam Partisi (MNP) ile kurumsallaşan İslamcı hareket ve önce Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ni (CKMP) ele geçiren sonra da adını Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştiren Türkeş'in ülkücü hareketinin AP'yi zorladığını belirtmektedir. Ona göre; bu iki gelişme, kendisini “milliyetçi-muhafazakâr-mukaddesatçı” olarak tarif eden AP'nin, milliyetçiliği ve mukaddesatçılığı başka partilere kaptırması sonucunu doğurmuştur. DP'nin mirasçılığı konusunda ise yeni kurulan Demokratik Parti'yle yarışmak zorunda kalmıştır.

6. İktisadî ve Toplumsal Alandaki Dönüşüm

Cemal Fedayi açısından, Adalet Partisi'nin 1965-69 dönemindeki en büyük başarısı hiç kuşkusuz iktisadi alanda görülmüştür. Adalet Partisi'nin ekonomi politikası, ideolojik takıntılardan uzak, pratik ve pragmatik temellere dayanmıştır.

Ona göre; Demirel siyasi konularda olduğu gibi ekonomi konusunda da istikrarı ve huzuru bozacak gerilimlerden uzak durmuştur. Demirel, mesaisinin büyük kısmını ekonomiye ayırmak ve halkın gündelik hayatında somut iyileştirmeler yapmak istemiştir. Bunu da büyük bir oranda

başarmıştır. Geniş yığınlar için, o zamana kadar ulaşılamaz olan ve lüks sayılan pek çok tüketim malı kolayca ulaşılabılır bir duruma gelmiştir.

Cemal Fedayi'ye göre; AP'nin tek başına iktidarda olduğu 1965-69 dönemi, iç ve dış konjonktür itibarıyla olumlu bir dönem olarak tarihe geçmiştir. O dönemin dünya ekonomik konjonktürü, hızlı büyümeye izin veren olumlu bir konjonktürdür. Bu dönemde yaşanan gelişmeler sonucunda, 1960'ların sonunda, Türkiye ekonomisinin ve toplumunun yapısında da önemli değişimler olmuştur. 1960'lardan önce Türkiye, ağırlıklı olarak tarımsal bir ülkedir. Devletin hâkim olduğu küçük bir sanayi sektörü vardı. 10 yıl sonunda güçlü bir özel sanayi sektörü oluşmuştur. Adalet Partisi'nin bu dönemde izlediği ekonomi politikası, programına uygun olarak, özellikle büyük ticaret ve sanayi burjuvazisinin lehine olmuştur. Ancak uzun süre önderliğini kabul ettiği büyük burjuvaziyle, yapısı gereği çıkar çatışması içinde bulunan kasaba imalatçı ve esnafı, yani küçük kent burjuvazisi Demirel yönetimiyle, giderek artan ama ancak belirtileri gözlenen bir anlaşmazlığa düşmüştür.

7. Dış Politikada ABD Dışı Arayışlar

Fedayi, 1960'lar ve 1970'lerdeki dünya konjonktürü, Türkiye gibi ülkelere, ciddi bir göreceli özerklik" yaratan bir atmosfer sunan bir dönem olarak tanımlar. Özellikle Küba Krizi ve Johnson Mektubu olaylarından sonra Türkiye, dış politikada yeni açılımlar arayışına girmiştir. Demirel bu dönemde, bu arayışları somut sonuçlara bağlamıştır. Bu dönemde dış politikada önemli değişiklikler olmuştur. Detant (yumuşama) gibi uluslararası konjonktürün de uygun koşulları sonucunda Türkiye, Amerika eksenli blok siyasetini gevşeterek, çok yönlü bir dış politika arayışına girmiş ve koşullar elverdiği oranda da bu arayışında başarılı olmuştur.

Yazara göre; bu dönemde, kısmen de olsa ABD'den uzaklaşmış ve yine kısmen de olsa Sovyetler Birliği'ne yaklaşılmıştır. Sovyetler Birliği ile yakınlaşmanın siyasi sebepleri yanında iktisadi sebepleri de bulunmaktaydı. Türkiye, sanayileşmesi için gereken kaynağı Batı blokundan temin edemeyince Sovyetler'e müracaat etmiştir. Aliağa Rafinerisi, İskenderun demir-çelik kompleksi, Seydişehir alüminyum tesisleri ve benzeri yatırımlar bu iş birliğinin sonuçları olarak gerçekleşmiştir.

8. Adalet Partisi'nin Gerilemesi: 1969 Seçimleri

Yazar bu bölümde gerek dış koşullar gerekse AP'nin iç dinamikleri sebebiyle partinin ciddi bir güç kaybı yaşadığından bahsetmektedir. Bu durumun önceki bölümlerde anlatılan sağdaki yeni arayışların yanı sıra, eski DP'lilerin affı gibi konularda bir türlü ilerleme sağlanamaması olarak gösterilmiştir. Yazar buradan sola atlayarak "aynı bölünme ve ayrışma sol cephada da görülmektedir" demektedir. 1969 seçimlerine sol (TİP) ve orta sol (CHP) muhalefet güçsüz bir biçimde girmiştir. Her iki partide de köklü bölünmeler meydana gelmiş ya da bu bölünmelerin temelleri atılmıştır. TİP ve CHP'nin gerilemesiyle sonuçlanan seçimlerin ardından, genel olarak sol, yavaş yavaş demokrasiden uzaklaşmaya başlamıştır. Bu süreçte, demokrasi dışı bir kavram olarak kurgulanan "parlamento dışı muhalefet" kavramı yaygınlaşmıştır.

Fedayi'ye göre; Halktan oy alamayan ve halkla diyalog kuramayan gruplar, amaçlarına ulaşmak için darbe gibi, demokrasi dışı yöntemler aramaya başlamışlardır. Zamanla, "silahlı propaganda" kavramı da bu arayışların sonuçları arasına girmiştir. 1969 seçimlerinin sonunda, toplamda yine sağ kazanmış ve sol gerilemişti. İşte bu sonuçlar bu tür grupların parlamenter demokrasiye yönelik umutlarının bütünüyle kırılması sonucunu vermiştir.

9. 1970: Siyasi ve Toplumsal İstikrarsızlığın Başlaması

Yazar 1969 Seçimlerinden sonra AP'nin çoğunluğu almasına rağmen esasen gelişen işçi sınıfı ve öğrencilerle mücadele etmek durumunda kaldığını, büyük sermayeyi temsil ederken, ilk bölümlerde tespitini yaptığı koalisyonu bozmuş olduğunu belirtmektedir. 1970 yılının 15-16 Haziran günlerinde yapılan geniş katılımlı eylem, tarihimizdeki en büyük işçi eylemi olmuştur; tarihe de 15-16 Haziran Olayları olarak geçmiştir. Olaylar sırasında beş kişi ölmüş, yüzlerce kişi de yaralanmıştır. Olayların

büyümesi üzerine hükümet sıkıyönetim ilan etmiş ve eylemleri bastırmıştır. Bu olaylara rağmen hükümet kanun tasarısında ısrarcı olmuş ve kanunu Meclis'ten geçirmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi bu kanunu iptal etmiştir. Konu bu şekilde kapanmış ancak bu yenilgi, hükümetin otoritesini ciddi bir şekilde sarsmıştır.

Siyaset yelpazesinin sağ cenahındaki yenilikler de Demirel'i ve AP'yi zor durumda bırakmıştır. 1970 yılında, sağ oyların taliplisi olarak MHP ve MNP'den sonra, AP'den ayrılan muhaliflerin kurduğu Demokratik Parti de siyasi arenaya çıkmıştır. Böylece, 1965 seçimlerinde esas adres olarak AP'de toplanan sağ, ciddi bir bölünmenin içine girmiştir. Bu bölünme çok açık bir şekilde "Demirel'in bir başarısızlığı" olarak tarihe geçmiştir.

Fedayi'nin anlatımına göre; siyasi alandaki bu gelişmeler, siyasi istikrarsızlık karşısında çok hassas olan ekonomi alanında sıkıntıların baş göstermesine sebep olmuştur. İktisadi sıkıntıların artması da sosyal alanda huzursuzların atmasına sebep olmuştur. Bütün bu olumsuz gelişmeler, şartların olgunlaşmasını bekleyen vesayetçi/darbeci odakların ekmeğine yağ sürmüştür.

Siyasi, iktisadi ve nihayet sosyal alandaki gerilim ve gerginlikler, darbe yapmak için fırsat kollayan çevrelerin işini kolaylaştırmıştır. 1971 yılının başlarından itibaren Demirel, siyasi ve idari hâkimiyetini kaybetmiştir; ülke hızla 12 Mart darbesine doğru gitmektedir.

10. AP'nin Birinci Döneminin Sonu: 12 Mart 1971

Yazar bu bölümde önceki anlatılarından devamla siyasetin sağ kesiminde görülen pek çok değişimin ve dönüşümün sonucunda, yeni partiler ortaya çıktığını ve bütün bu sürecin sonucunda Adalet Partisi, sağ siyasetteki hâkim mevkiini kaybettiğini belirtmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi, AP içindeki muhalifler partiden ayrılarak Demokratik Parti'yi kurmuşlardır. Bu, AP'yi sarsan en derin ve müessir hadise olmuştur. İkinci olarak AP içinde kendisine yer bulamayan Erbakan Milli Nizam Partisi'ni kurmuştur. Türkeş de milliyetçi tabanı hedefleyen MHP'yi kurmuştur. Netice itibarıyla AP, hem kendi içinde hem de kendi dışında gelişen olaylar sebebiyle zor ve yönetilemez bir duruma düşmüştür.

Fedayi şöyle devam etmektedir; AP'nin ilk döneminin sonu itibarıyla, Demirel bağlamında, şunu söyleyebiliriz: Demirel, siyasi ve sosyal konulardan daha çok iktisadi konularda başarılı olmuştur. Bu sebeple kendisi için "iyi bir siyasetçi olmaktan ziyade iyi bir teknokrat" diyebiliriz. Demirel siyasi alanda, reformist ve aktif bir liderlik sergileyememiş, vesayet odaklarıyla mücadele edememiş; konformist bir görüntü sergilemiştir. Engelleri aşmak yerine, engellere uyum sağlamayı ve onlarla birlikte yaşamayı tercih etmiştir. Bu sebeple kendisi için "idare-i maslahatçı" sıfatını kullanmak, yanlış olmayacaktır.

D. MAKALE DEĞERLENDİRMESİ VE DİĞER GÖRÜŞLER

Yazarın DP ve AP üzerinden Türk siyasal tarihine ilişkin tahlil ve değerlendirmelerinde son derece öznel yargılara yer vermesi ilk göze çarpan olgudur. Bu olgu çalışmanın tümüne yansımakta ve somut gerçekliklerin arka plansız ve gereksiz bir anlatımla yargılara bulanması suretiyle perdelenmesi çabasına girilmektedir.

Bahsi geçen yönteme ilk örnek hemen giriş aşamasındaki ifadelerde kendisini göstermektedir. Yazar hemen giriş bölümünde "Merkez sağ siyasetin önemli partisi Demokrat Parti, demokrasiye geçiş sürecini başarıyla gerçekleştiren bir parti olarak tarihe geçmiştir. Fakat bu başarı 27 Mayıs darbesiyle sonlandırılmıştır." İbaresıyla, DP'nin 1946 seçimlerinden 27 Mayıs darbesine kadar uzanan tarihsel sürecine diyalektik bir bakıştan ziyade, öznel yargılarla hüküm verdiği görülmektedir. Oysa bahse konu dönem diyalektik yöntemle ve çok boyutlu olarak incelendiği takdirde, DP çizgisinin Milli Şef merkezîyetçiliği ve Atatürk sonrası oluşan bürokratik elitist bir devlet yapılanmasına karşı, köylülük, Anadolu sermayesi, toprak ağaları, basın ve esnaf gibi çok geniş bir toplumsal çevrenin

temsil edildiği talepleri odağına taşıdığı karşımıza çıkmaktadır. Aynı unsur siyasal temsil anlamında yelpazenin en sağından en soluna kadar çeşitli politik görüşlerin, yine DP çatısı altında değişim taleplerini yükselttiği ve partinin bu geniş koalisyon marifetiyle iktidara geldiği görülmektedir. Öyle ki Adnan Menderes'in kendisi bile partinin kuruluş ilanının yaptığı basın toplantısında, DP'yi "CHP'ye göre iki parmak solda" olarak tanımlayacak, 1946 seçimlerine gidilirken, sonradan sosyalist hareketlerde önemli yer teşkil edecek M. Ali Aybar ve Zekeriya Sertel gibi aydınlara adaylık teklif edilecek ve Demokrat Parti, Kemalizm'in aşındırıldığı ve otokratik bir tek parti rejiminin yavaşlattığı Tek Parti Rejimi karşısında, demokratik muhalefetin sesi olacaktır. DP'nin iktidara geldiği 1950 yılından 1954 yılına kadar küresel konjonktürden de yararlanarak liberalizasyon hamleleri yaptığı, ekonomide görece başarılar sağladığı, siyasal serbestiyet anlamında da bazı gelişmeler kaydettiği vakıadır. Kaldı ki bu politikalara toplumsal destek, özellikle basın, sivil toplum ve aydın kitleler tarafından büyük oranda verilmiş, 1954 seçimlerinde alınan % 56,60'lık oy oranıyla da Türk Siyasal Hayatının bir seçimde elde edilmiş en yüksek oranla toplumsal karşılığı da bulunmuştur.

Ancak daha DP iktidarının ilk yıllarında "Türkçe Ezan" meselesi ile başlayan ve "halka mal olmuş devrimlere dokunulmayacağı" açıklamasıyla devam eden" (ki bu ifadeden çıkan anlam diğer devrimlere "dokunulacağı" olmaktadır) DP ile aydın, liberal, sol kesimler arasındaki gerilim 1954 sonlarında dünya konjonktüründe değişen ekonomik koşulların iç dengelere yansımaları, enflasyon ve geçim sıkıntısı olarak etkilerinin görülmesi neticesinde, giderek yaygınlaşan toplumsal bir huzursuzluğu getirmiştir. Konumuz olmaması sebebiyle daha fazla üzerinde durmayacağımız bu dönemle ilgili olarak siyaset bilimcilerin büyük çoğunluğu 1954 sonrası DP iktidarını otokratik ve başarısız bir iktidar olarak adlandırmakta ve bu görüşlere Ali Fuat Başgil gibi Demokrat aydınlarla Mükerrrem Sarol, Fuat Köprülü ve Fethi Çelikbaş gibi partinin ileri gelen isimleri de katılmaktadır.

En özet biçimde bu şekilde ifade edilebilecek Demokrat Parti'nin 10 yıllık iktidar uygulamalarını kısaca 4 yıllık ilk dönem refah ve özgürlük odaklı siyaset ile 1954 – 1960 arasındaki otoriterlik ve baskı rejimi dönemi olarak ikiye ayırmak mümkündür. Elbette Demokrat iktidarının detaylı analizlerinde daha pek çok iç ve dış unsur açıklanarak kapsam genişletilmekte ve konu hakkında pek çok yayın bulunmaktadır. Ancak makalenin kendisinden daha kısa olması beklenen bu değerlendirme yazısında bile, tek bir paragrafta yapılan "kestirmeci" yoruma karşın yukarıdaki biçimde izahat vermektan muradımız makalenin bakış açısının eksikliği hakkında fikir vermektedir. Çünkü yazarın anlatımına göre Demokrat Parti kendi başına demokrasiye geçiş mücadelesini başarıyla gerçekleştirmiş ve bu mücadele 27 Mayıs tarafından sekteye uğratarak sonlandırılmıştır. Söylenti, yaratılmak istenen algı böyle olsa da gerçek "tam olarak" bu değildir. Her türlü bilgi çarpıtma ve yönlendirme çabalarına rağmen 27 Mayıs'ın arkasında bir kitle olduğu, DP uygulamalarının halkın önemli bir bölümünde rahatsızlık yarattığı, oy oranına ya da halk desteğine bakılmaksızın basına uygulanan sansür, rüşvet ve yolsuzluk iddiaları, devlet işlerinde kayırmacılık, anti demokratik iktidar işlemleri ve anayasaya aykırı politikaların bu biçimde devam edemeyeceği, her şeyden önce Demokrat Parti meclis grubu tarafından dahi yoğun biçimde dile getirilen olgular olmuştur.

Hal böyleyken, DP iktidarını "demokrasi havariliğine" 27 Mayıs'ı "tüm kötülüklerin kaynaklığına" soyundurmak, gerçeği yansıtmamaktadır.

Makalede AP'nin ilk genel başkanı Ragıp Gümüşpala hakkında yapılan değerlendirmeler de kanımızca eksiktir. Gümüşpala'nın siyaseten sonraki merkez sağ liderler kadar etkin bir pozisyonu olmaması doğru bir saptama olmakla birlikte, kendisinin darbe sonrası dönemde siyasal ortamın askeri bir vesayet sistemi tarafından baskı altında tutulduğu ortamda merkez sağ kesimle devlet arasında bir paratoner vazifesi gördüğü gibi bir olgu da vardır. Üstelik ilginç biçimde Gümüşpala'nın ölümü makale yazarı tarafından "şüpheli" bulunmakta ve ilgili paragrafta bir sis perdesi yaratılmaya çalışılmaktadır. Oysa Gümüşpala'ya yurt içinde yaptığı seçim çalışmalarına refakat eden özel doktoru Prof. Dr. Celal Ertuğ: *"Her zaman sıhhatine ait tavsiyelerimizi yurt hizmetinde olmanın azmiyle reddediyor ve tıp ilmini adeta şaşırtacak bir mukavemet gösteriyordu. Gümüşpala il merkezinde hafif bir çarpıntı geçirmişti. Son seyahati sırasında binlerce kilometre yol kat etti. Doktorların dinlenme*

tavsiyelerine önem vermedi.” demiştir. Gümüşpala’nın kalp rahatsızlıkları ve enfaktüs sorunları yaşadığı bilinen bir olgudur. Dolayısıyla ölümünün ardında sis perdeleri aramak gereksizdir.

Yazarın tarihsel gelişmeleri tek bir sebebe bağlayarak açıklama biçiminde süren nesnel yargıları Süleyman Demirel’in AP Genel Başkanı seçilmesine ilişkin analizlerinde de sürmektedir. Bu bölümde Ragıp Gümüşpala’nın vefatının ardından AP içerisindeki liderlik yarışının taraflarına kısaca vurgu yapılmakta ve yarışın Sadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel arasında geçeceğinin anlaşıldığı ancak “askerin” Bilgiç’in babasının müftü olması dolayısıyla Demirel’i daha yakın gördüğü ve tercih ettiği belirtilmiştir. Bahsedilen hususlara ilişkin bir kayıt bulunamamıştır. Ancak Demirel’in babasının “Hacı” Yahya Demirel, 30 yıl imamlık yapmış dedesinin “Hafız” Süleyman Efendi, amcasının “Hafız Ahmet Efendi adlarıyla bölgelerinde tanındığı ve Süleyman Demirel’in Kuran-ı Kerim eğitimini Said’i Nursi’nin öğrencilerinden olan ve daha sonra tutuklanarak 5 yıl cezaevinde yatan Hafız Ali Efendi olduğu açıklanırsa sanırım “müftülük” meselesinin tek başına anlam ifade etmediği anlaşılabılır. Daha da ilginç Demirel’in üniversite yıllarında beraber namaz kıldığı arkadaşları arasında Necmettin Erbakan, Turgut ve Korkut Özal, Recai Kutan gibi isimlerin bulunması ve bu Türk-İslam sentezcisi grubun birlikte hareket ediyor olmasıdır.

Yazar Demirel’in medya tarafından da büyük destek aldığını ve özellikle Hürriyet Gazetesi’nin “Demirel’in basın bürosu” gibi çalıştığını belirtirken, bahse konu gazetenin muhabiri olarak Demirel ile röportaj yapan Cüneyt Arcayürek, anılarında Demirel’in durmadan kendilerinden kaçtığını, röportaj alamadığı için genel yayın yönetmeninden “fırça” yediğini ve zorlukla gittiği bürosundan beyanat alsa da almasa da gazeteye yazacağını söyleyerek Demirel’den demeç almayı başardığını söyleyecektir.¹

Diğer taraftan yazar basının adeta yekpare biçimde desteklediğini açıkladığı Süleyman Demirel hakkında, birkaç paragraf sonra “şapkasını aldı gitti” efsanesini ve “Morisson Süleyman” dedikodularını hatırlatacaktır. Kuşkusuz Süleyman Demirel basın tarafından ilgi görmüştür. Bunda “modern” bir muhafazakâr imajı çizmesi, mühendis olarak Adnan Menderes döneminden bu yana “barajlar kralı” olarak ilgi çekmesi, modern görünümüyle tezat oluşturan köylü şivesi sayesinde halkla çabuk ve etkili iletişim kurabilmesi gibi sebepler sayılmaktadır.²

Demirel’in AP üyeliğini bırakması hadisesi etrafında gerçekleşen “şapkasını aldı gitti” suçlamasına değinen yazar, burada da dönemin faktörlerine hiç değinmemektedir. Oysa bu dönemde CHP iktidarından dahi rahatsız olan Albaylar cuntası iki defa Talat Aydemir eliyle darbe teşebbüsünde bulunmuş, AP Genel Merkezi Süleyman Demirel’in de içeride bulunduğu bir sırada saldırıya uğramış, hükümlü eski DP ileri gelenlerine af noktasında ülkede toplumsal bir gerginlik hâsıl olmuştur. Demirel’in istifası bu koşullara değinilmeden anlaşılamaz.

Diğer taraftan Demirel’in rakibi durumunda bulunan Sadettin Bilgiç’in partiye vekâleten yaptığı Kıbrıs konulu meclis konuşmasındaki tutuk ve etkisiz nutku ile yine parti kongresinde cılız bir konuşma yaparak kitlelerde heyecan uyandırmaması da Demirel’in yüksek bir teveccühle başkan seçilmesinde etkili olmuştur.³ Sonuçta hem konjonktürel gerekler anlamında hem de kişisel yetenekler anlamında, sağın ihtiyaç duyduğu popülist lider karakterinin Demirel’de vücut bulduğu bir realitedir.

Yazarın 1965 seçimlerinde Demirel’in zaferine ilişkin neden sonuç ilişkileri doğru biçimde kurgulanmakla birlikte, seçim sistemine ilişkin eleştirilerinin satır aralarında belirginleşen “ideolojik saplantı” özellikleri gösterdiği görülmektedir. Tarih ve politika anlatımında bilim insanının özne yargılarını yansıtmaması, sosyal bilimlerin aşılması güç sorunlarından biridir. Ancak ideolojik saplantı ve tek yanlı nedensellik yöntemi akademik araştırmanın ciddiyetini azaltmaktadır. Örneğin popüler bir tartışma konusu olarak 27 Mayıs müdahalesi bir “darbe” ve demokrasiye anti-demokratik bir

¹ Arcayürek Cüneyt, Cüneyt Arcayürek Açıklıyor, Bilgi Yayınları, 1985;333

² 12 Mart Belgeseli, M. Ali Birand, <https://www.youtube.com/watch?v=UcCKCx5G0dM>

³ Arcayürek Cüneyt, Cüneyt Arcayürek Açıklıyor, Bilgi Yayınları, 1985;336

müdahale olarak nitelendirilebilir. Sonuçları açısından demokratik rejimde hatta toplumsal tabakalaşmada derin çatlaklar yarattığı ileri sürülebilir. Getirdiği anayasal özgürlüklerin sonraki yıllarda olumlu etkilerinden söz edilebilir olsa da bu, müdahalenin bir darbe olduğu gerçeğini değiştirmez.

Diğer taraftan tersi bir önerme de aynıyla geçerlidir. 27 Mayıs müdahalesinin anti demokratik niteliği, 1960 yılına kadar gelen süreçte darbeyi adeta çağıran anti demokratik tutumların hatta otoriter eğilimlerin varlığı ile açıklanmadan nesnel bir somutlaştırma yapılamaz. DP ileri gelenlerinden ve son derece muhafazakâr olarak tanınan Fuat Köprülü'nün bile "DP iktidarını devirmek bir vatandaşlık görevidir" diyerek partiyi terk ettiği ve neredeyse bütün bir DP meclis grubunun tamamına yakınının Tahkikat Komisyonları, rüşvet, baskı ve sansüre karşı tavır aldığı 1955-1960 yılları arası Türkiye'sinin koşulları ortaya konulmadan 27 Mayıs şeytanlaştırılmasına girmek durumu açıklayamaz. Kaldı ki 1961 Anayasası Türk Anayasa tarihinin en demokratik anayasası olarak kabul edilmekte ve kabul biçimi, özgür oy hakkının kullandırılması ve sonraki uygulamalarıyla hem diğer darbelerden hem de Türkiye tarihinin tüm anayasalarından kesin biçimde ayrılmaktadır.

Cemal Fedayi, makalesinde 1965 seçimlerine bakışını da şu biçimde ortaya koymuştur: "AP bu seçimleri, hukuki veya fiili, pek çok engele rağmen kazanmıştır. Bunların başında milli bakiye sistemi gelmektedir. İkinci önemli engel ise psikolojik alandadır... 27 Mayıs cuntası, bir daha DP gibi güçlü bir parti iktidar olmasın diye seçim sistemini de değiştirmişti. Ancak 1965 seçiminin sonucu, bu tedbirin de bir işe yaramadığını göstermiştir. Çünkü AP, küçük partilerin işine yarayan bu sisteme rağmen tek başına iktidar olabilmıştır."⁴ Bu tespitlerden anlaşıldığına göre Fedayi "küçük partilerin işine yarayan seçim sistemlerinden" rahatsızdır. Ona göre bu sistem cunta tarafından DP gibi güçlü bir partinin iktidarını önlemek için koyulmuştur. Oysa ki, bilindiği üzere anayasa ve hukuki altyapı Profesörler platformu tarafından cuntadan tamamen bağımsız biçimde dönemin demokratik teamüllerine ve anayasa rejimlerine doktrinel bakımdan uygun biçimde yapılmaya çalışılmıştır.

Çok yerinde bir görüşle "hocalar" anayasayı demokratik bir yapı üzerinde ve iktidarı sınırlandırma amaç ve hedeflerine uygun biçimde tasarlamışlardır. Eksikleri ve eleştirilmesi gereken unsurları elbette vardır. Hatta bizatihi bir "cunta" anayasası olması niteliği bile toplumsal meşruiyetini tartışmalı hale getirmektedir. Ancak buradan yola çıkarak, toplumun tüm kesimlerinin eğilimlerinin sandığa yansması çabalarının, bir partinin iktidara gelmesini önleme gayreti veya bir çeşit zayıflık olarak ele almak, ideolojik saplantının olduğu kadar demokratik prensipler konusundaki sığılığın ifadesidir. İleride ayrı birer başlık olarak ele almayı düşündüğümüz "Türkiye'de muhafazakârlığın serbestiyet sorunu," temel olarak pragmatist ve popülist söylemlerden yola çıkan sağın, tarihsel olarak Türk siyasal hayatında iktidar dışı olduğu dönemlerde hassasiyetle ele aldığı demokrasi ve özgürlükler faslında, iktidarda iken fazla hazzetmediği; demokrasi, özgürlükler, demokratik meşruiyet, rızaya dayalı kanuni sistem, halkçılık ve insan hakları gibi kavramları yalnızca araçsal unsurlar olarak ele aldığı düşünülmektedir. Bu durum da yalnızca Türk siyasetinin dengeli bir yapıya kavuşmasını engellemekte, aynı zamanda sağ siyasetin ideolojik ve entelektüel birikim anlamında gelişmesini de engellemektedir.

Yukarıdaki örnekte seçim sistemi üzerinden yapılan değerlendirme özelinde, sağın genel anlamda bir siyasal güç fetişizmi ile iktidarı kutsallaştırdığı ve bizatihi iktidar olmanın kendisini her türlü demokratik ve toplumsal gelişmenin merkezine koyduğu bu paradigma, siyasetin demokratik akışını örselemektedir. Mağduriyet algısı, bizzat kendisinin ortağı olmadığı tüm toplumsal iktidar şekillerinin şeytanlaştırılması, demokratik düzenin sadece "köprüyü geçene kadar" kullanılacak bir araç olarak tanımlanması, tüm sağ iktidarların yüksek temsiliyet kabiliyetlerine rağmen toplumsal tabanlarını kaybetmelerine yol açmıştır. Bu durum DP, AP iktidarlara, MC Hükümetleri, ANAP iktidarı ve son AKP rejiminde kendisini devamlı olarak tekrar etmesine rağmen, bu paradigmanın değiştirilerek demokratik düzene entegre bir kitle hareketi yaratılmasından imtina edilmektedir. İlginç

⁴ Fedayi Cemal, Muhafazakâr Düşünce, 2019;57

olan, sayılan tüm iktidarların, sistemi aynı liberal söylemler cephesinden eleştirerek yüksek demokratik katılımlı işbirliği ile ele geçirmelerine rağmen sürecin bir noktasında bu söylem ve katılımları inkâr etmeleri, tek sesli bir yapıya yönelmeleridir. Oysa istisnasız tüm sağ iktidarları siyasetin merkezine taşıyan ve toplumu domine etmelerini sağlayan ana unsurlar, muhafazakârlık ve otoriterlik değil, demokrasi ve geniş tabanlı ideolojik açılımlardır.

Yine tarihsel süreç günümüzde açık ve net olduğu halde, yazar solun parlamentoda halk desteğini sağlayamaması sebebiyle, silahlı propaganda yoluyla kışkırtıcılık yaptığı ve sağın da buna karşılık verdiği gibi bir savunuyla makalesini kurgulamaktadır. Oysa dönemin MHP Genel İdare Kurulu Üyesi olan Taha Akyol, sözelimi MC Hükümetlerini “yükselen solun önünü kesmek amacıyla kurulan bir organizasyon olduğu” ve cephe mantığıyla kurulması sebebiyle halkın tamamının desteğini alamaması sebebiyle eleştirmektedir. Aynı dönemde MHP Genel Başkan Yardımcılığı’nı yürüten Yaşar Okuyan da MC Hükümetlerinin tüm amacının yükselen solu durdurmak olduğunu ifade etmektedir.⁵

Daha İkinci Paylaşım Savaşı yıllarında Tan matbaasının yakılması, Sabahattin Ali gibi yazarların öldürülmesi olaylar, özellikle aydınlar, basın ve gençlik üzerinde despotik bir baskı kurulmasının Türkiye’de demokratik bir sol oluşuma tahammül olmadığının net göstergesidir. Buradaki sorun iktidarın DP ya da AP gibi sağ partiler veyahut CHP gibi “sol” partiler elinde olması da değildir. Türkiye Cumhuriyeti’nin yönü, daha Atatürk’ün vefatını izleyen günlerden itibaren bilinçli bir politika ile ABD ve NATO çerçevesinde çizilmiştir. Bu politik tercihin bir sonucu olarak Türkiye’de sol hiçbir zaman ifade alanı bulamamış, terörize edilmiş ve vatan hainliği ile özdeşleştirilmiştir. Meclise zorlukla giren birkaç muhalif ya da solcu milletvekili de konuşturulmamış, örselenmiş ve atılmıştır. Fedayi’nin bilmediği ya da anlatmaktan kaçındığı hadiseler, 19 Şubat 1968 günü mecliste yapılan İçişleri Bakanlığı bütçesinin görüşülmesi sırasında “Nazım Hikmet büyük şairdir” dediği için Çetin Altan’ın linç edilmek istenmesiyle başlamıştır. Olaylarda AP vekilleri tarafından meclis sıralarının arasına sıkıştırılan Altan yaralanmış, onu korumak için üzerine kapanan bir diğer milletvekili Yunus Koçak ise başına “silah kabzasıyla” aldığı darbeler sonucu hastanelik olmuştur. Darbeyi indiren ise Hamido lakaplı AP Gaziantep Milletvekili Hamit Fendoğlu’dur.⁶

Bu olaylar sol gruplar arasında silahlı mücadeleden başka yol bulunmadığı fikrini yaygınlaştırılmış ve devlet tarafından kötü muamele gören üniversiteli gençler soluğu dağlarda almışlardır. 6. Filonun gelişini protesto eden gençlere polis müdahalesi sonucu “öğrenci yurdunun beşinci katından atılarak” kimliği bilinmeyen saldırganlar tarafından Vedat Demircioğlu öldürülmüştür. Türkiye’deki sağ- sol geriliminin başlangıç noktası bu tarihler olup ilk öldürülenler de solcu gençlerdir.

İkinci Paylaşım Savaşı sonunda dünyada yaşanan sosyal demokrat rüzgârların ve kalkınmacı ekonomi ile refah devleti politikalarının etkisi ülkemize de yansımıştır. Bir tarafta SSCB tarafından yönlendirilen ve İkinci Paylaşım Savaşı sırasında hemen hemen tüm dünyada milliyetçi ve sağcı gruplar Naziler, faşistler ve Japonlarla işbirliğine giderken direndikleri için itibar kazanan komünist gruplar partileşerek ya hükümet olmuş ya da önemli bir güç odağı haline gelmiştir. Diğer taraftan insanlığın en uzun yılı diye tanımlanan 1968’de özellikle Avrupa kentlerinde başlayarak ABD’ye ve sonrasında tüm dünyaya yayılan gençlik mücadeleleri, yeşil, feminist ve sosyalist grupların giderek güçlenmeleri, ABD’nin özellikle Vietnam ve Kamboçya’da gösterdiği gaddarlık ve Güneydoğu Asya, Afrika Ortadoğu ve Latin Amerika’da halk cephelerine karşı diktatörlükleri desteklemesinden doğan anti Amerikanizm ve anti emperyalizmin ortasından bütün bir sol hareket gelişmektedir. Bu hareketlerin elbette Türkiye’ye de yansımaları olmuş, çok daha küçük ölçekli olmasına rağmen kısa zamanda gelişmiştir.

⁵ 12 Eylül Belgeseli, M. Ali Birand,

<https://www.youtube.com/watch?v=RIQbaLxtvV4&list=PLtfazkCo0T5vZI3zPqa3OTowRtxylrBW3&index=25>

⁶ <https://odativ4.com/siyaset/cetin-altan-mecliste-linc-edilmekten-nasil-kurtuldu-1804081200-1729>

Fedayi'nin bir başka gözden kaçırdığı nokta; anlattığı dönemin hemen ardından solun tek başına ya da koalisyonlarla birkaç kez iktidara taşınacak olması ve sağ iktidarlara dahi toplumcu ve kalkınmacı sloganlar kullanmaya zorlayacak olmasıdır.

Tüm politik görüşler insanlığa karşı suç işleme ve insanlığın kadim ilerlemesine engel olmamak şartıyla kıymetlidir kuşkusuz. Ancak tarih yazıcılığı ve politik anlatım kendi ideolojileri çerçevesinde dahi olsa koşulların nesnel olarak ortaya konması ve bilimsel yöntemlerle toplumsal gelişmelerin çok boyutlu fotoğrafının çekilmesini gerektirir. 1950'li yıllardan başlayarak, Türkiye'nin ve dünyanın şartlarını, toplumsal tabakalaşmayı ve kırılmaları etkileyen ekonomik ve sosyo-politik olguları sadece ideolojik bakış açısıyla tek merkezden görme çabası, tarihi yeniden yazmak dahası yeniden kurgulamak çabası bilimsel yöntemle uygun düşmemektedir. Kuşkusuz 1960'lı yılların gençliği, dünyayı yeni keşfeden, herhangi sınıf mücadelelerine tanık olmamış ve şartları belirli olan sınıflardan oluşmaktaydı. Demokrasi ve özgürlük mücadelelerini "el yordamıyla" yürüttükleri bir gerçektir. Ancak tüm gelişmiş ülkelerde hoş görüyle karşılanan demokratik taleplerin zorbalıkla bastırılması ve tıkanan siyasal sistemin sonunda bir toplumu ikiye ve sonrasında daha çok parçalara böldüğü gerçeğini yakalamak gerekir. Aksi takdirde devlet destekli, hatta uluslararası destekli büyük bir komplo gücünün karşısında basit ve bazen de bilinçsiz taleplerle ortaya çıkan genç insanların "terörist eğilimli" olmalarından dolayı bir ülkenin 70'li yılların kanlı ortamına girdiğini iddia etmek en hafif deyimle tarihi çarpıtmaktır. Kanımızca kendi deyimleriyle "Türk sağının siyaseten iktidar olmasına karşın kültür, sanat ve bilim alanında hiçbir zaman muktedir olamaması" bu tek perspektifli, tarihi tahrif eden ve makyevelist anlayışların etkisi sebebiyledir.